

בסקי הלכות

הנחוצים לשבת הגדול ערב פסח

מתוך דרשת שבת הגדול של
הגאון הצדיק רבי נפתלי צבי ראטטענבערג שליט"א

אבד"ק קאסאן
שב"ק פרשת ויקרא – שבת הגדול (מוקדם) תשפ"ה
עם הוספות מתוך דרשת שבת"ג תשפ"א

בדיקת וביעור חמץ

זמן הבדיקה

א. זמן בדיקת חמץ בשנה זו הוא אור ל"ג ניסן, וצריכים לזהר בכל דיני הבדיקה כמו בכל שנה.

שעת הבדיקה

ב. וכן זמן המצוה הוא בתחילת הלילה כמבואר בשועה"ר ואין לאחרה.

לאחר הבדיקה

ג. אחר בדיקת חמץ חייבים להצניע במקום משומר את החמץ שבדענו להשאיר עד סוף זמן אכילת חמץ ביום שבת קודש^א, שאל"כ יוכל להתבטל כל חזקת הבדיקה ויתחייב לבדוק שנית כדין.

בדיקת חמץ בליל שבת

ד. בשו"ע (סי' תמד ס"ב) נפסק שיבדוק בליל י"ג, והטעם כתב הטור, והוא שאי אפשר לבדוק בשבת מחמת טלטול הנר.

שכח ולא בדק ליל י"ג בניסן, בפשטות יכול לבדוק בליל שב"ק ערב פסח על ידי שהנכרי יטלטל את הנר, דהוי שבות [אמירה לעכו"ם] דשבות [טלטול הנר] במקום מצווה, ויש שרוצים להחמיר בזה וצ"ע. [ואכהמ"ל כעת אם מותר לו להדליק הנר].

א. דין זה נוהג כל שנה, אבל שנה זו שמצניע את החמץ לשני ימים צריך זהירות יתירה.

ביעור חמץ בערב שבת דיקא

ה. בשו"ע (ס"ט) נפסק שטוב לבער הכל בערב שבת קודם שעת הביעור כבכל שנה [דהיינו עד סוף שעה חמישית של יום שישי אף שעדיין אינו סוף הזמן], בכדי שלא יטעה עם שאר השנים שאז חובה לשרוף בבוקר.

וטעם הדבר שסברא זו לא נאמרה בשאר עניינים [כגון שלא לעשות מלאכות בער"ש אחר חצות] הוא פשוט מסברא, כי בשלמא בפעולה של קום ועשה, שבשנה זו עושים אותה ביום י"ג, שייך להיות בלבול עם שאר שנים ולכן לא מחלקים. משא"כ שלא לעשות מלאכה וכדו' שהוא שב ואל תעשה, ובאמת בערב פסח ממש [ביום השבת] אכן לא יעשה מלאכות אחר חצות, ממילא אין שום טעם שיאסרו עליו בערב שבת אטו ערב פסח, ורק בפעולה שעליו לעשות בער"ש במקום ער"פ יש לחשוש שיטעה ויתבלבל בין שאר שנים לשנה זו, ודו"ק.

מבירת חמץ

מעשה וחלות המבירה

ו. קיום מעשה המכירה בבית דין עושין כבכל שנה לפני סוף שעה חמישית כנ"ל, אבל חלות המכירה חל סמוך לשבת².

מאכלי חמץ בשבת בבלל המבירה

ז. ועל חמץ שאוכלים בשבת נחלקו הפוסקים אם זה גם נכלל במכירה לנכרי³, ודברי הגרשז"א נכונים וברורים דהמכירה חל גם על חמץ זו, אבל בשבת כשלוקחים ממנו נכנס לרשות הישראל ואין שום איסור מו"מ בשבת (כמנז'ר נסימן שכ"ג)⁴.

ב. ואין מתנים שתחול המכירה רק בשעה החמישית של שבת אף שאז היה יותר מרווח מצד דיני מכירת החמץ שהכל נעשה כבכל שנה, מפני שחוששים שמא יש בזה איסור של מו"מ בשבת וכפי שצידד בשו"ת רעק"א (סימן קי"ט).

ג. בענין זה יש ג' שיטות, דעת המהרש"ם (דע"מ סי' תמ"ד) שיעשה כדרך ברירה והיינו שמוכר כעת כל מה שישאר בשבת, ודעת השבט הלוי (ס"ט סי' קט"ו) שהב' סעודות אין מוכרים ולדעתו הוי אומדנא דמוכח שבודאי אינו רוצה למכרו, ודעת הגרשז"א מובא בפנים.

ד. בספר ברכת משה הובא מכתבו של הגר"ש טרוביץ להגרשז"א והוא צידד דעדיף לומר שאוכלים בשבת מסעודתו של הנכרי כדי שלא יהא חשש מו"מ, והגרשז"א דחה דבריו, ולמעשה ודאי לא ניהא לי' לאיניש לאכול משל הנכרי ולא משל עצמו (וגם י"ז מה ס"ך פגס, ולא משנ"צ (סוף סי' קס"ז) שאין ליתן מפרוסת המזל'א לנכרי).

אפיית מצות מצוה

ח. גם השנה יש ענין לאפות מצות בערב שבת, שאף שאינו זמן שחיטת הפסח מ"מ כיון דכבר סמוך לפסח וגם כבר בדקו כל החמץ שבבית ומעתה החמץ מוצנע ואינו מפוזר יש מעלה באפיית המצות בזמן כזה.

סדר הסעודות שבת

ושמרתם את המצות – שלא יהמי"ץ

ט. הנה בשנה כזו שחל ערב פסח ביום השבת קודש ישנה מבוכה בסדר ההנהגה של סעודות שבת קודש ויש לזכור שמעיקר הדין [וכן נהגו קמאי] אפשר לאכול החלה וכו' כהרגלו עם זהירות שלא יתפזרו הפירורים אנה ואנה, וקודם זמן האיסור ילקט הכל ויפקירו ברה"ר ובזה יוצא כל הדעות, אלא שב"ה יש בבית ילדים וכדו' וחוששים שהחמץ יתפזר בבית, ולכן נהגו ישראל קדושים בכמה טצדקי שלא להגיע לחשש כל יראה ח"ו, ישנם שאוכלים במקומות אחרים חוץ לבית, יש שאוכלים במרפסת וכדו' ועוד אופנים, אמנם יש לזהר שלא לבוא ח"ו לידי כעס ונערוו"ן וכדו' שהם איסורי תורה ממש רח"ל, אלא הכל עם רוגע ושלוות ומנוחת הנפש. ונבאר בעז"ה כמה פרטי הנהגה בזה.

אבילה בבלים ח"פ ואופן הביעור ביום שב"ק לבתחילה

י. פשוט שבזמנינו המובחר ביותר בזה הוא לסעוד עם כלים חד פעמיים, ואחר הסעודה [אחר שסיים לאכול את החמץ] יקח את מפת השולחן יחד עם כל הכלים שבתוכה ויזרקנה לפח האשפה ברחוב.

וישנם שטועים טעות גדולה וחושבים שבכדי לקיים השבתת חמץ יש לזרוק את כל החמץ לבית הכסא, ויש שהגדילו לעשות וזורקים גם גיילונים וכדו', וזהו עוון ממש, כי מלבד שגורמים בזה צער רב לאתרים [ובשנים שעברו היו שסבלו מכך בכל היו"ט], הרי בזה גורמים שלפעמים החמץ שהם משליכים עולה ובא בתוך הבית של השכן, וזהו ממש מצווה הבאה בעבירה. וזוהי אותה

טעות של שאר השנים כשהם מגיעים למקום השריפה עם ארגזים שלמים של חמץ, וזה כמובן לא נשרף כלל עד הערב. והדרך הנכונה היא, שהנה אנן פסקינן שיכול לקיים תשבתו בכל אופן, ורק כדי לצאת שיטת ר' יהודה יש לשרוף כזית חמץ ותו לא (כמבואר ר"ש ס' תמ"ה), והוא הדין שיכול להפקיר ולהשליך את החמץ קודם זמן איסורו (כמבואר במשנ"צ ס' תלג ס"ק כח). ולכן בהאי שתא אפשר לכתחילה להשליך הכל לפח או במקום הפקר, ומי שאינו רוצה להוציאו למקום שיש חששות בעירוב, יכול לשלוח את בנו הקטן, ואם נשארו קצת פירורים אפשר לזורקם לבית הכסא, ולא יותר מזה, וכבר עוררו הרבנים על זה.

המשך הסעודה לאחר סוף זמן אכילת חמץ

יא. ולענין המשך הסעודה, יש שרצו לומר שאחר סוף זמן אכילת חמץ אסור לאכול כלום דהוי כסילוק מהסעודה מאחר שאסור לאכול פת, אבל בפשטות אין איסור בזה.

לעבור מקום באמצע הסעודה

יב. ומי שמתחיל סעודתו במקום אחד ורוצה אח"כ לעבור למקום אחר [וכגון שאוכל הפת בחצר וכדו'], המובחר הוא שבשעת הקידוש יהיה בדעתו לעבור, ויאכל שם את הפת במקום הקידוש, ואחר גמר סעודתו יחזור למקום שאכל בו פת [ועדיף שיאכל שוב מעט פת כשחזור לשם] ויברך שם, ובזה יוצא לכל הדעות, ואכמ"ל בזה.

טלטול החמץ בשבת לאחר סוף אכילת חמץ

יג. מבואר בפוסקים שאחר סוף זמן היתר ההנאה [בשעה שישית] הוי החמץ מוקצה מחמת גופו ואסור בטלטול, ויש שרצו לחדש, שהיות שבזמנינו לא מצוי שנותנים את החמץ [אחר סוף אכילת חמץ] לגוי או לבהמה, נמצא שמיד בגמר זמן היתר האכילה [מתחילת שעה חמישית] הוי מוקצה, אבל לדעתי אין לומר כן, וכפי שיתבאר. דהנה כתבו התוס' (שנ"ק קמ:) דמה שאמרו (ס"ס קס"ה) דבגדים שאין בהם ג' על ג' הוי מוקצה, דמשמע הא יש בהם ג' על ג' מותר לטלטלם, היינו לעניים או לעשירים בבתי עניים, ומבואר דאע"ג שלעשיר אין מה לעשות בבגד כזה קטן ואצלו זה נחשב לפסולת,

מ"מ כשזה של העני והעשיר נמצא אצלו בבית לא שייך לומר שיהיה מוקצה לעשיר, כי היאך נאמר שהוא מקצה מדעתו חפץ שכלל לא שייך אליו, ובכלל לא שייך לומר ולדון אם הוא רוצה בזה או לא, כי זה בכלל לא שלו, והבן.

ומינה דכיון שלמעשה מוכרים בהאי שתא את כל החמץ בערב שב"ק, [אלא שמתנים עם הנכרי שמסכים שיטלו מזה לצורכי הסעודות, או שמה שלוקחים לסעודות הוא גותן במתנה, ולא כאותם שרצו לומר שבעינן שהמכירה תחול בשב"ק אחר הסעודה, דזה אינו וכדברי הגרשו"א (לעיל ס"ז) ואכ"מ], ועכ"פ נמצא שהחמץ הנותר כלל אינו של היהודי ופשוט שלא שייך לומר שהוא מקצהו מדעתו וכנ"ל. אלא שאחר זמן ההנאה אסרו חז"ל להתעסק עם חמץ [דלא בדיל מיניה] ורק משום כך הוי אז מוקצה, מחמת האיסור דרביע עליה, אבל קודם לכן לא הוי מוקצה.

טלטול בלים המודבקים בחמץ לאחר סוף זמן אכילת חמץ

יד. בשו"ע (ס"ט ס"ד) כתב שיקנח הקערות וכו', ויש שרצו לומר שאחר סוף זמן אכילת חמץ הוי ככלי שמלאכתו לאיסור [דהרי אסור לאכול בו], וממילא אסור לטלטלו ממקומו אא"כ הוא צריך את מקומו של הכלי. אמנם מסתימת הפוסקים כאן שלא נחתי לזה מוכח שאין להקפיד בכך.

ועומק הדבר, שבחז"ל מוכח שיש רק ג' אופני טלטול: גופו, מקומו, ומחמה לצל. גופו, היינו שמשתמש בגפו של כלי. ומחמה לצל היינו שרוצה למנוע את הפסד הכלי, אבל אין לו שום צורך בו כעת. ובפשטות כל מה שביניהם נכלל בצורך מקומו, [כגון כשיש מספריים על שולחן השבת, מותר להזיזם אף אם אין לו צורך למקום המסוים של הכלי, כי אין זה 'שבתדיג', וזה מפריע לו שזה מונח כאן], ומינה דכיון שיש להצניע הכלים (סי' תנ"א ס"ה) הוי כצורך מקומו, כי אינו רוצה שישאר הכלי במקומו הזה, ומותר לטלטלו. אולם העולם נהגו להחמיר לעשות מאכל הטושלג"ט כשר לפסח, אבל כ"ק מו"ח וצוק"ל עשה טושולג"ט של חמץ כיון שהיה לו גוי שידיחו, וכן כהיום שיש סירים חד-פעמי המיקל יש לו על מי לסמוך.

אכילת חמין

טו. מי שיש לו תבשילי חמץ טוב להקפיד שלא לאכול מהם בזמן שהיד סולדת בו, כדי שלא יבלע החמץ בסתימות ובכתרים תוך מעל"ע לאיסור אכילת חמץ, ואף האוכל תבשילין חמין שאין בהם חמץ מ"מ אם יש לו פירורים של חמץ בפיו יש חשש שמבליע את הפירורים ולכן ישטוף פיו מהפירורים לפני אכילת החמין.

קריאת שמע לפני הנץ ביום שב"ק

טז. ומענין לענין, בהאי שתא יש מקום איתי לעורר על ענין נחוץ. והוא, שנפסק בשו"ע הרב (סי' נח) שלקרא קריאת שמע קודם הנץ החמה הוא עדיף וחשוב יותר מקרי"ש בברכותיה [שזה דבר גדול עד מאוד] ויותר מקרי"ש בתפילין, ובשבת כזאת שממילא משכימים קודם הנץ ראוי ונכון להקפיד על זה, ולעשות עוד חומרא לכבוד פסח.

הבנה משבת ליו"ט

הבנה שאין בה מלאכה

יז. צריך לזהר לא לעשות שום הכנה עד זמן מוצאי ש"ק, דכיון דעיקר הספק הוא בדאורייתא ממילא מחמירין בכל מילי, ואף מי שנוקט כר"ת רק לחומרא צריך להחמיר בזה אף בפעולות שאין בהן מלאכה דעכ"פ יש בזה חשש שיבואו לעשות מלאכה ממש, וכעין זה כתבו הפוסקים שיש לאחר תפילת ערבית בכל מוצ"ש אף שחל בו יו"ט כדי שלא יכשלו בעשיית מלאכה. ומי שמיקל בזה בדברים שהם רק משום הכנה ואין בהן שום מלאכה כגון עריכת השולחן וכדו' יש לו על מה לסמוך ואם עושה פעולות אלו שהן רק הכנה שאין בה שום מלאכה משתחשך א"צ מן הדין לומר ברוך המבדיל".

ה. ראה במשנ"ב (סימן נ"ט סק"מ) וז"ל: 'ולחביא יין ביום טוב שני אחר שחשכה אף שלא התפלל עדיין וגם לא קידש אפ"ה שרי דהא אין בזה משום מלאכה רק משום הכנה

פעולות הכנה שיש בהם תועלת לשבת בטבילה במקוה וברו'

יח. שאר פעולות שיש לו תועלת בעצם השבת כמו הלבשת ילדים בבגדי יו"ט או טבילה במקוה אין בהן כלל משום הכנה.

להבין מים לפסח בשב"ק

יט. המקפיד להכין מים לפסח קודם החג, ושכח לעשות זה קודם שבת, יש מקום להתיר לעשות כן בשבת קודש.

דהנה אי אפשר להתיר מצד איסור הכנה באופן שישתה מזה כבר בשבת ומדין הערמה, כי כעת בשבת אין לו שום תועלת לשתות מהכד ולא מהברז, ואי"ז נחשב שעשה את הפעולה לצורך שבת. אלא שיש למצוא בזה תועלת כבר בשבת קודש. שהנה פסק הרמ"א (רנ"א סעיף ז') שיש להימנע מלשתות מים מהבארות וכדו' בבין השמשות של שבת, ורק אם המים כבר היו שאובים קודם ביה"ש מותר לשתות מהם, ולפי זה שפיר יש להתיר למלאות הכד עם מים, באופן שישתה מזה בנו הקטן מים [שהרי לו עצמו אסור לשתות מים בביה"ש דערב פסח, מחמת שחל עליו חובת קידוש היום] בביה"ש דיום השבת קודש.

הדלקת נרות יו"ט בפתילות שהדליק בהן בשבת

כ. יש הלכה שישנם שלא שמים לב אליה, שהנה נפסק בהלכות יום טוב שמדין הכנה דרבה יש להכין את הפתילה ליום טוב כבר בערב שבת ולא בשבת קודש, ולכן אם ידליק בליל יו"ט את אותה הפתילה שדלקה בשבת נמצא שהכין בזה את הפתילה משבת ליו"ט. ולכן יש לקחת פתילה חדשה, או להפוך אותה לצידה השני, או להבהב את הפתילה כבר בערב שבת, ונמצא שהוכנה עוד קודם השבת.

מיר"ט לחבירו וכיון שנתקדש היום שרי', וכוונת הדברים דכלפי הכנה לבד אי"צ לומר ברכת המבדיל - ובטעמא דמילתא נראה לומר ששורש איסור הכנה הוא כיון שמכין מיום לחבירו, וכל שכבר נשתנה היום הרי הוא מכין ליום זה עצמו ושוב לא שייך כלל איסור זה, ודו"ק

ביסודי שיש המטבח בשיש לו מטבח מיוחד לפסח

כא. כבר אמרתי בשיעור בכולל, שמי שיש לו מטבח מיוחד לפסח, אזי מעיקר הדין אין צורך לכסות את השיש של כל השנה, כי רק בקדירות וכדו' נפסק (סי' תנא ס"ה) כהרא"ש שיש להצניעם, כי זהו דבר המיטלטל וחיישינן שבטעות יוציאם וישתמש בהם, אבל לא חיישינן שיבוא ויאכל במקום החמץ, ולכן אי"צ לכסותו, כן נר"ל.

מילי דאגדתא בעניין חג הפסח

עניין החומרות בפסח

בדרך פקודיך (מ"ע כא - סיפור יציאת מצרים, חלק המעשה אות יא) מבואר שענין יציאת מצרים היינו שיוציאים מהצמצום והמצרים ונהיה בחי' אור המקיף עי"ש, ובוה נבין טעם למנהג ישראל קדושים להוסיף חומרות במצוות הפסח, כי בסתם מצוות אין שייך להוסיף עליהם [כגון ה' בתים בתפילין] ורק הכא שיש אור המקיף שייך להוסיף עוד ועוד מסביב למצווה.

מעלת שבת ערב פסח

בשנה כזו שחל ערב פסח ביום השבת נאמנים עלינו דברי רבותינו החת"ס, רבי מענדעל'ע רימינוב'ער ועוד זי"ע, שיש עת רצון מיוחדת לקבלת פני משיח צדקינו.

והרבי ר' מענדעל'ע זי"ע מבאר בנוסח הפייטן, 'שורפו משמני פול ולוד ביקד יקוד פסח' (פייט ולאמרתם זבח פסח). 'פול ולוד' המה האומות שהביא עמו סנחריב ללחום על ירושלים, ו'יקד יקוד פסח' היינו שבשנה ההיא כשחילו של סנחריב צר על ירושלים, היו בני ישראל בפחד גדול ומרוב בהלה השאירו את הקרבן פסח על האש, ונצלה מדי חזק ונשרף מעט יותר מן הבשר. וזהו 'יקד יקוד פסח'. וכשראו שנשרף הפסח אמרו שכשם שנשרף הפסח כך ישרפו כל שונאי ישראל, וכאשר אמרו כן היה, וכך נמשך הישועה, וממילא ראוי בכל ההכנות לפסח, לכון ולומר שזה יהיה הצינור להכנעת כוח הרע ולהמשכת הישועה בב"א.